

**Barn och ungdomar: sociala problem
och sociala interventioner, 15 p.**

Examinationsuppgift

Matilda Ekström Sundberg

Vt-2008.

**Hur har samhällets syn på barn och
barndom förändrats under 1900-talet?**

Hur har samhällets syn på barn och barndom förändrats under 1900-talet?	3
Inledning	3
Kort historik kring socialt barnavårdsarbete.....	3
Vilka samhällsgrupper är aktuella?.....	4
Syfte och frågeställningar	4
Resultat	4
Socialt barnavårdsarbete idag	4
Ökat antal anmälningar.....	5
En ny barndom.....	5
Den nya barndomsforskningen	6
Barndomens institutionalisering	10
Barnrätt – barnkonventionen – barnets bästa.....	10
Socialtjänsten och barnperspektivet	13
Diskussion	14
Reflektion	16
Referenslista	18

Hur har samhällets syn på barn och barndom förändrats under 1900-talet?

Inledning

Denna examinationsuppgift ska behandla hur samhällets syn på barn och barndom har förändrats under 1900-talet, om den nya barndomsforskningen och om betydelsen av FN:s barnkonvention och barnperspektivet för det sociala barnavårdsarbetet.

De grundläggande villkoren för det sociala barnavårdsarbetet har förändrats kraftigt under de senaste tjugo till trettio åren, vilket bland annat kan kopplas till en ökad individualisering och en ny syn på barndomen (Lundström 2005). Utifrån företrädesvis kurslitteraturen kommer jag att beskriva något om denna nya syn och den nya barndomsforskningen, samt något om dess påverkan på det sociala barnavårdsarbetet.

Kort historik kring socialt barnavårdsarbete

Det sociala barnavårdsarbetet har utvecklats i takt med att välfärdsstaten har vuxit fram i Sverige. Den moderna sociala barnavården har sina rötter i ett system för samhällskontroll och disciplinering av individer tillhörande marginaliserade grupper (Wiklund 2006). Lundström och Sallnäs (2003) beskriver hur barnavårdsproblem över tid har kopplats till klass, kön och etnicitet under 1900-talet. Den första egentliga barnavårdslagen stiftades 1902 och var mycket en följd av den industrialisering som började utvecklas under 1800-talet. Den urbanisering som följde av industrialiseringen medförde att kringdrivande och tiggande barn till arbetarklassen började synas och blev ett problem för samhället. Synsättet som dominerade den tidens barnavårdslagstiftning var *arbetarklassens bristande moral* och inte dess brist på pengar eller andra materiella tillgångar. I barnavårdslagarnas förarbeten från 1924 och 1960 förekommer inte längre arbetarklassens bristande moral i texten, utan barnavårdsproblemen beskrivs som *individrelaterade*. Barnpsykiatrins ökade inflytande under 1940-talet kan spåras i 1960 års barnavårdslag. Psykologiska förklaringsmodeller började nu ersätta tidigare lagstiftnings moralism.

Inför 1960-års barnavårdslag konstaterades i utredningar att *föräldrarnas fattigdom* kunde betyda intervention från barnavården. I förarbetena till 1980-talets socialtjänstlag betonades *strukturella åtgärder* som ett sätt att lösa sociala problem. Den nya socialtjänsten skulle vara demokratisk och verka för alla människors lika värde och levnadsförhållanden. Klass och fattigdom betonas inte längre utan *psykologiska faktorer och relationsproblem*. Den nya socialtjänstlagen från 1982 skulle vara ett försök att se samband mellan strukturella förhållanden och sociala problem men har fortfarande ett individualiserat synsätt, enligt författarna. Sammanfattningsvis konstaterar författarna att den sociala barnavården har en ”strukturell blindhet” i centrala offentliga texter och aldrig blivit en del av den generella socialpolitiken. Barnavårdens spridning hänger ihop med strukturella förhållanden, men detta har inte förändrat barnavårdsarbetet, som fortfarande mest består av *individuella ingripanden*.

Vilka samhällsgrupper är aktuella?

Definitioner av vad som är sociala barnavårdsproblem har förändrats, men de samhällsgrupper som är aktuella för social barnavård tycks inte ha förändrats över tid. Fattiga familjer, familjer med ensamstående mödrar, invandrarfamiljer, familjer med arbetslösa och bidragsberoende föräldrar är kraftigt överrepresenterade inom den sociala barnavården - särskilt när det gäller omhändertaganden (Lundström 2000).

Syfte och frågeställningar

Syfte är att besvara nedanstående frågeställningar:

Hur har samhällets syn på begreppet barndom förändrats under 1900-talet?

Hur har synen på barn förändrats under 1900-talet?

Hur har FN:s barnkonvention och barnperspektivet påverkat socialt barnavårdsarbete?

Resultat

Socialt barnavårdsarbete idag

I dagens sociala barnavårdsarbete är arvet från fattigvården, genom kontroll och disciplinering av utsatta individer, fortfarande relevant. Barn och ungdomar bör skyddas från skadliga föräldrabeteenden och även från egna destruktiva beteenden. I socialtjänstlagen betonas samtidigt vikten av frivillighet och respekten för familjens integritet. Det mesta av barnavårdsinsatser som förmedlas sker på frivillig väg- eller att klienten i alla fall inte

motsätter sig insatsen. Sverige har ett s.k. familjeorienterat socialt arbete, vilket betyder att hela familjens involveras i en anmälan och utredning och de insatser som erbjuds är insatser som inbegriper hela familjen. I exempelvis England, USA och Kanada arbetar man efter ett s.k. barnorienterat fokus ”Child-protection”, där socialt barnavårdsarbete handlar mycket om att skydda barnet från föräldrars destruktiva beteende (Wiklund 2006).

Ökat antal anmälningar

Enligt Lundström (2000) har antalet polisanmälningar om misshandel gällande barn 0-14 år stadigt ökat från 1800 år 1989 till 5700 år 1998. Anmälningar till BRIS (Barnens rätt i samhället) har också ökat mycket kraftigt under 1990-talet. Enligt Lundström (2000) och Wiklund och Lundström (2000) och finns en större benägenhet att anmäla misstanke om att barn far illa till socialtjänsten, då känsligheten för att barn far illa och uppmärksamheten på sådana situationer har förändrats under 1990-talet. Detta skulle kunna visa sig i ökat antal anmälningar både till polis och sociala myndigheter. Uppgifter från andra länder tyder enligt författarna på att det finns sådana samband, exempelvis England, där man har funnit att antalet mord på barn och fysisk misshandel har minskat, medan antalet barnavårdsanmälningar ökar. Detta kan tolkas som att positivt uppmärksammande av barns situation och en minskad tolerans för att barn far illa, parallellt med en ökad förväntan om att samhället bör kunna lösa dessa problem.

En ny barndom

Vid det förra sekelskiftet var författaren och pedagogen Ellen Key en av förgrundsgestalterna, som kritiserade skolan och kindergarten och menade att de frantog barnen kreativiteten och det egna kunskapssökandet (Sandin och Halldén 2003). En av hennes mest berömda böcker är *Barnets århundrade* (1900), översatt till 26 olika språk, som handlar om hennes synpunkter på skola och uppfostran (Ellen Keys-sällskapets hemsida).

Innebörden av begreppet barndom är nära knuten till det välfärdssamhälle som skapats i Sverige under 1900-talet. Sociala och politiska förändringar har präglat århundradet.

Förbättrade villkor för barn har gått parallellt med att skolan och förskolan byggts ut. Staten har gjort stora sociala åtaganden och vården av barn har i stor utsträckning professionaliserats. Barns liv har institutionaliserats genom förskolan, skolan och socialtjänsten. Innebörden av föräldraskap har omdefinierats. Barns rättigheter har getts ökat utrymme, även i

lagstiftningen. Detta är en politisk kursändring, både i Sverige och internationellt. Barndom skapas både i sociala och politiska processer och konstrueras i förhållande till olika aktörer, institutionella ramar och till samhällets maktstruktur (Sandin och Halldén 2003). Även förändringar i lagstiftningen kan förstås utifrån en ny syn på barndomen. Det så kallade barnperspektivet genom FN:s barnkonvention, där delar ur konventionen tillförts svensk lagstiftning, är ett sådant exempel.

Den nya barndomsforskningen

Den nya barndomsforskningen, som vuxit fram under de senaste 20 åren fokuserar barnet som *individ och självständig aktör*, där barndomen är något föränderligt och socialt konstruerat och därför inte beständigt över tid eller mellan kulturer. I ett tidigare synsätt analyserades barnet som ett skyddsvärt objekt för de vuxnas fostran och inte som en självständigt tänkande och handlande subjekt. Det kan få konsekvenser att hävda att barnet är ett självständigt subjekt, som bör få mer inflytande över sin situation och samtidigt hävda att barnet ska skyddas från vuxenvärlden, enligt Lundström (2005). Ett barn som likvärdigt med en vuxen, eller inte tydligt urskiljbar som ett barn riskerar ju att ställas inför kravet att ta samma ansvar som en vuxen. Det ställs ökade krav på ett tidigt vuxenblivande. Detta stöds även av Lindgren (2003), som refererar till förskolans riktlinjer, där barns beskrivs i termer av att vara lärande och socialt kompetenta, vilket även är beskrivningar som används för vuxna – barn beskrivs å ena sidan av att vara skilda från vuxna, men beskrivs å andra sidan som hur vuxna personer bör vara. Bilden av det ideala barnet är ”en kompetent medborgare som kan fatta sina egna val och samtidigt handla med kollektivets bästa för ögonen - ett demokratiskt barn och en ideal barndom”(s.15). Barn skulle i slutet av 1990-talet ta ansvar för sina egna val och sitt eget lärande, krav som man ställer på vuxna. Lindgren (2003) ser här en tydlig parallell till hur barnets rättigheter och ett barnperspektiv slagit igenom inom även andra områden i politiken.

I detta resonemang kan barnets skydd sägas ha minskat och gränserna mellan barnets och den vuxnes värld är oklara. Men man kan också hävda att barnets skydd i själva verket ha blivit viktigare – särskilt i familjer med endast ett barn, vilket är vanligt i Europa. Ett enda barn blir ett viktigt ”livsprojekt” för föräldrarna. Mot bakgrund av detta nya synsätt på barndom och att barn tilldelats en större plats i offentligheten, skall det faktum att ökningen av antalet anmälningar (enligt s.4 ovan) till polis och socialtjänst förstås (Lundström 2005).

Barndomen som social konstruktion

Den nya barndomsforskningen ser barn som en social kategori i samhället, vilken bör ges samma intresse som andra sociala kategorier i samhället. När man talar om ”barnfamiljer” och ”ensamstående med barn”, ses barnet mer som en del i en enhet än som en egen helhet. Då problematiseras inte fördelningen av resurser och makt inom familjen. En del forskare talar om vikten av att synliggöra barn som en egen undersökningsenhet och som en social kategori, vilket inte alltid är liktydigt med att barnet självt får uttala sig. Svenska studier visar att föräldrar prioriterar sina barns konsumtion, men å andra sidan finns det fler fattiga barn än fler fattiga barnhushåll, eftersom ekonomiska svårigheter är vanligare i flerbarnshushåll. Detta perspektiv förenas med att kritiskt granska hur samhällets resurser fördelas och där barn antas vara förfördelade - en omfördelning av samhällets resurser förordas. Barnets ställning som en egen kategori i samhället diskuteras utifrån en analys av maktresurser - både när det gäller barnen som kollektiv och kollektivet vuxna, eftersom de vuxna kan antas vilja verka för barnens intressen (Näsman (2004).

Samma författare beskriver risken att barn marginaliseras då den minskade andelen hushåll med barn och minskningen av den tid i livet som vuxna lever med barn, skulle kunna leda till att barn synliggörs mindre och får mindre del av samhällets resurser. Detta resonemang står i motsats till äldre teorier som hävdar att stora åldersgrupper drabbas av trängsel och får sämre villkor än små befolkningsgrupper. Detta är frågan om barnens intressen som kollektiv och deras möjligheter att påverka själva eller genom sina vuxna representanter. Enligt författaren är fokus inte på det enskilda barnet utan på den åldersgrupp som placeras i livsfasen ”barndom”, hur den kategorin skapas och under vilka villkor den lever. Utifrån detta resonemang ses barndomen som *socialt konstruerad*.

Åldersordningar

Näsman (2004) använder begreppet åldersordning, livsfas och ålderskategori istället för begreppet generation, där hon enbart syftar på familjgeneration. Barndom som en social konstruktion kan betraktas som en del av samhällets åldersordning. Barndom och barn är en social kategori som är bestämd utifrån skillnaden mellan barn och vuxna. I lagstiftningen,

vetenskapen och i den informella normbildningen betraktas barn som individer som är i ett slags blivande. Barn måste genomgå olika biologiska, psykiska och sociala faser innan de är vuxna. Barndomen betraktas som en tid av brist och som en genomgångsfas, vilket kritiserats i den nya barndomsforskningen. Fokus läggs på de problem i barndomen som har betydelse för vuxenblivandet och med detta perspektiv bortses från barndomens betydelse för barnet här och nu. Detta framtidsorienterade synsätt att betrakta barn får betydelse för hur man ser på deras rättigheter. Barn anses sakna förutsättningar (kunskap, fysisk förmåga, omdöme och erfarenhet) för att kunna klara att leva ett självständigt liv. Deras egen uppfattning om livet kan framstå som ointressant eftersom barns begränsningar gör att deras uppfattning inte är tillförlitlig. Det är här de vuxna inträder och tar ansvar för barns liv. Detta medför att barns handlingsutrymme begränsas och bestäms av de vuxna. Barn anses exempelvis inte fullt ut som medborgare i en demokrati, då de saknar rösträtt. Då barnet fyller 18 år blir det myndigt och betraktas som en vuxen, utom när det exempelvis gäller inköp av alkohol. Näsman (2004) menar att ålder är en av de mest accepterade och använda grunderna för att skapa en social ordning. Författaren menar att det även kan betraktas som åldersdiskriminering eller engelskans ”ageism”, dvs. åldern används för att särbehandla individer utan att ta hänsyn till deras individuella skillnader. Ålder används även för att tillskriva människor olika egenskaper, rättigheter och skyldigheter och vad som är normalt i olika livsfaser. Exempelvis ses ett lillgammalt barn eller en barnslig vuxen inte som ”normal”. Vidare menar författaren att barndom, ungdom och ålderdom som stereotyper anses som problematiska men att vuxenlivets mitt är det normala och där är åldern inte ett problem. Näsman (2004) kopplar detta till att detta sammanfaller med de år då vi är yrkesaktiva. Inträdet på arbetsmarknaden ses som en av de viktigaste övergångarna till vuxenlivet och övergången till pensionering ses som ett problemområde, dvs. både att inträda och lämna yrkeslivet ses som problematiskt och de yrkesverksamma åren betraktas som livets höjdpunkt. Barn och gamla framställs åtskilda från eller sedda av de yrkesarbetande.

Ovotrup (2005) diskuterar kring forskning om barndom och enligt författaren har det under senare år blivit vanligt att sociala studier om ämnet använder begreppet ”barndomar” (childhoods) istället för ”barndom” (childhood). Förespråkarna för begreppet i pluralis tillhör

socialkonstruktionisterna, eller den postmoderna sociala forskningen, som inte ansluter sig till att det som sker är förutbestämt (deterministiskt). Socialkonstruktionismen anser att samhället är så komplext att det inte finns några enkla förklaringar. Därför är varje barndom en unik sådan och kan inte delas med andra barns barndom. Förespråkarna för att det finns en barndom anser inte att det är vetenskapligt eller politiskt meningsfullt att försöka förstå varje enskild barndom som unik. Kvinnorörelsen och genusforskningen förespråkar en delad barndomsforskning i ”flickbarndom” och ”pojkbarnndom”. Författaren förespråkar istället en forskning om barndom som inkluderar alla barn att ingå i en enhet, en generation och som förhåller sig på samma sätt till andra enheter – generationer; de vuxna och de äldre. Författaren sammanfattar sitt resonemang med att säga att så länge man diskuterar många barndomar (childhoods) måste vi också medge att varje sådan enskild barndom tillhör kategorin barndom (childhood). Författaren vill inte dela upp barn i olika grupper utan vill se, att det alla barn har gemensamt är att de är barn, inom ett och samma begrepp ”barndom”, där det finns gemensamma mönster, oavsett social klass, kön eller etnicitet

Barnet som aktör

I den nya barndomsforskningen betraktas barnet som en aktör, som skapar mening, reflekterar, agerar och konstruerar sitt liv. I nyare pedagogisk och psykologisk diskussion finns en bild av ”det kompetenta barnet”. Ett perspektiv på barn som aktörer medför att synen på föräldrar, familj och förhållandet mellan barn - vuxna och barn - samhälle ändras. Om man utgår från barns aktörskap synliggörs barns begränsningar i deras handlingsutrymme, vilket följer av deras underordning. Barns aktörskap handlar både om det enskilda barnet och om kategorin barn som helhet. Här förs både en diskussion om barns status, där barn beskrivits som en minoritet och diskussion om barns frigörelse och ”empowerment” där barn förekommer både som individer och som kollektiv. Frågan om barns aktörskap kopplar författaren till samhällets individualisering, där först männen, sedan kvinnorna och därefter barnen får egen status som individer med både rättigheter och skyldigheter. Barn får rättigheter oavsett familjebakgrund, och ingår allt oftare som individer i olika sammanhang utanför familjen. Kopplat till aktörskapet kommer frågan om handlingsutrymme, vilket ökar i takt med ökande ålder. Näsman (2004) tar exempelvis upp åldern 15 år, som ökar barnets handlingsutrymme, utan att barnet är myndigt. Exempelvis blir det tillåtet att köra moped och

ha sexuell umgänge, och barnet blir straffmyndigt då. Andra åldersgränser är ålder för skolplikt, för att se vissa filmer på bio och att ha rätt att bli hörd i en vårdnadstvist. Barndomen består av olika åldersregleringar, vilket inte andra livsfaser gör.

Barndomens institutionalisering

På ett individuellt plan, och för familjerna, innebar införandet av grundskolan på 1960-talet att *barndomen institutionaliserades*. Utbildningssystemet systematiserades och ställdes i nationens tjänst. Alla barn skulle utgöra en potentiell nationell resurs. Skolan skulle styras ideologiskt via läroplanerna och lärarna ”förväntades fostra en människa för ett demokratiskt samhälle” (Sjöberg 2003 s. 87) och ”barn och ungdom skulle vara nationens barn” (Sjöberg 2003 s.86). Barnen började tillbringa allt längre tid i skolan, vilket gav ökad möjlighet för insyn och kontroll från samhällets sida. Författaren menar att grundskolans omfattande läroplaner är ett bra exempel på försöken att skapa en individ och den privata sfären blev beroende av ett försök till statlig styrning. Omhändertagandet av barns och ungdomars socialisering övertogs allt mer av olika professionella grupper som lärare, kuratorer och skolsköterskor. Sätt i ett historiskt perspektiv är detta unikt – tonåren handlade inte längre om att hitta ett arbete utan om att gå i skolan allt längre och socialiseringen sköttes alltmer av denna institution. Barn- och ungdomstiden formaliserades genom läroplaner och uppgjorda mål (Sjöberg 2003). Barnomsorgens utbyggnad visar på en motsvarande utveckling för de yngre barnen. Förskolan skulle fungera som en förbindelselänk mellan barnen och samhällets institutioner och miljöer (Lindgren 2003).

Barnrätt – barnkonventionen – barnets bästa

Barns ställning har även förändrats inom det juridiska området. Barnrätten har funnits som ett eget rättsområde sedan 1900-talets sista decennier. Det som utmärker barnrätten är att barnet och barnets egna legala relationer till samhället är det viktiga i en rättslig bedömning. Den moderna barnrätten skiljer sig från den tidigare äldre barnrätten på så sätt att barn då behandlades som beroende av de vuxnas legala relationer. Parallellt med barnrättens framväxt har vi fått ett mer globaliserat samhälle och även en internationalisering av rättsnormer genom exempelvis internationella konventioner, varav barnkonventionen är en (Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter, 1989). Även frågor som rör barn och migration har fått ökad uppmärksamhet, t.ex. barns rättigheter och skyldigheter i förhållande till länder de lever i utan att vara medborgare i. Barnkonventionen är en konvention som stöds av nästan hela

världen, undantaget Somalia och USA. USA har dock signerat men inte ratificerat konventionen, vilket innebär att den ska ha godkänts av en lagstiftande församling (Schiratski 2003).

Barnkonventionen skall tillämpas i många olika stater med olika politik, kultur och religion och inte minst ekonomi, dvs. barn kan inte ges fler fördelar än vad varje nation kan anses ha råd med. Flera länder har exempelvis reserverat sig mot när barndomen börjar och slutar, dvs. när ska barnkonventionen gälla? Under 1990-talet infördes barnkonventionen i den svenska lagstiftningen, t.ex. i socialtjänstlagen och utlänningslagen (Schiratski 2003). Sveriges undertecknande av barnkonventionen och inrättandet av Barnombudsmannen har tillsammans med propositionen 1996/97:124 (om hur barnkonventionen ska genomföras på ett lokalt plan) gjort att barnperspektivet blivit ett vanligt förekommande begrepp i politiken och i olika styrdokument. Det finns empiri som visar att barnperspektiv och talet om barnets bästa i socialtjänsten används då man inte uppnått konsensus i vissa ärenden med omhändertaganden. Barnperspektivet mobiliseras för att jämka samman motstridiga professionella perspektiv, exempelvis domstolarnas, där det fungerar mer som en princip än som en regel, eller Skolverkets, som ska övervaka att skollagen följs och Barnombudsmannens, som ska övervaka att barnkonventionen följs i de olika verksamheter som har inflytande över barns liv. *Begreppet barns bästa* har kommit i fokus till följd av barnkonventionen, men barnperspektivet är historiskt sett inget nytt. Historisk forskning om barnfrågor under 1900-talet visar dock att barnets bästa har markerats som viktigt i utredningar och i samhällsarbete redan i början av seklet. Framväxten av barnavårdsnämnderna, barnhälsovården, utbildningspolitiken, lagstiftningen och familjepolitiken, är områden där barn lyfts fram som viktiga (Sandin och Halldén 2003).

Nedan beskrivs barnkonventionens införande i socialtjänstlagen (SoL) och lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), samt hur *barnperspektivet* och principen om *barnets bästa* föreslås användas utifrån propositionen 1996/97:124. Dessa juridiska förändringar kan betraktas som ett sätt att spegla och formellt sett bekräfta samhällets förändrade syn och förändrade värderingar avseende barn och barndom, som utvecklats under 1900-talet; från en syn på barnet som ett skyddsvärt objekt, till ett självständigt tänkande och handlande subjekt.

Barnperspektivet i sociallagstiftningen

Socialtjänstlagen tillfördes 1998 ett *tydligt barnperspektiv* i flera nya bestämmelser. I SoL 1 kap. 2 § sägs att ”När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år” (Norström & Thunved 2004 s.30). Bestämmelsen svarar mot artikel 3 i FN:s barnkonvention och infördes för att stärka barnets ställning inom socialtjänstens område. Vad som är *barnets bästa* är relativt och betyder olika saker för olika människor, beroende på hur barnets behov uppfattas av dem. Begreppets innebörd förändras över tid i takt med att ny kunskap växer fram och värderingar i samhället förändras (Prop.1996/97:124). Av propositionen framgår vidare hur principen om *barnets bästa* skall användas vid beslut som rör barn; ”Regeringen anser att varje beslut som rör ett barn måste grunda sig på en bedömning om vad som är bäst för just det barnet. Olika förslag till lösningar behöver analyseras och vägas mot varandra i en beslutssituation. Barnets bästa är inte alltid avgörande för vilket beslut som fattas, men skall alltid beaktas, utredas och redovisas” (Prop.1996/97:124, s. 99).

Principen om barnets bästa tolkas olika i SoL och LVU. När det gäller SoL tar bestämmelsen sikte på alla beslut som rör barn, alltså även beslut som primärt riktar sig till vuxna.

Förhållandena är något annorlunda i LVU än i SoL. LVU reglerar enbart beslut som riktar sig till barn och unga, när det finns en påtaglig risk att dess hälsa och utveckling skadas. Vid beslut enligt LVU ska principen om barnets bästa därför vara *avgörande vid alla beslut* (Prop. 2002/03:53). 1998 infördes bestämmelsen i SoL 3 kap 5 § 2 st. om *barnets rätt att komma till tals*: ”När en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad”.

Denna bestämmelse infördes även år 2003 i Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU § 1. Bestämmelsen är en direkt anpassning till barnkonventionens artikel 12. Den tar sikte på alla beslutssituationer och åtgärder som vidtas med stöd av LVU. Den unge skall då ges tillfälle att uttrycka sin åsikt och bli hörd (Prop. 2002/03:53). Barnets rätt att uttrycka sin åsikt betyder att dess inställning skall klargöras utan att barnet för den skull sätts för svåra valsituationer. Barnet får inte pressas på synpunkter (Norström & Thunved 2004).

Socialtjänsten och barnperspektivet

Petersson (2003) har studerat utredningstexter från 27 ärenden som avgjorts enligt SoL och LVU inom en svensk kommun med ca 100.000 innevånare under år 1998. Syftet i studien var att studera hur barnet synliggörs och vilken status det tillskrivs i socialtjänstens utredningar och bedömningar. Författaren syftar även till att besvara frågor om barnperspektivets användning i förhållande till välfärdsstatens förändrade villkor; exempelvis frågor författaren ”vilka problem inom välfärdsstaten löser socialtjänstlagens barnperspektiv?” (s.142).

Petersson konstaterar att enligt propositionen för ändringarna i socialtjänstlagen (prop. 1996/97:124, s.99 f) kan ett barnperspektiv betyda ”att se ur barnets synvinkel, att se med barns ögon. Men barnperspektivet kan också betyda att den vuxne ser barnet, dvs. att den vuxne har barnet i sin synvinkel”. Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste dock barnets intresse ha företräde. Men lagstiftningen poängterar också att barn inte kan ses som isolerade från sina föräldrar; barns och föräldrars intressen synes harmoniera med varandra och intressekonflikter antas endast förekomma i undantagsfall. När socialtjänstlagen tillfördes delar ur barnkonventionen infördes också bestämmelsen i § 22 SoL, som säger att vid placering av barn i ett annat hem, ska det övervägas om någon anhörig eller närstående kan ta emot barnet. Petersson (2003) ser detta som en uppvärdering av den biologiska familjen. Majoriteten av de studerade utredningstexterna avsåg beslut enligt SoL. Det går inte att få fram att de funnits en intressekonflikt mellan barn och föräldrar i dessa ärenden, där barnets vilja givits företräde framför föräldrarnas, utan författaren får intrycket att det har funnits ett samarbete mellan barn, föräldrar och socialtjänst.

I de studerade ärenden som avser beslut enligt LVU, finns oftast ingen anteckning om barnets inställning, undantaget ett ärende gällande en 14-årig flicka som placeras utanför hemmet på grund av sitt eget beteende. Hon och modern är starkt negativa till placeringen. Utredningen motiverar omhändertagandet utifrån flickans behov. Här menar författaren att barnets intressen betraktas som objektiva snarare än subjektiva, liksom gäller för hela undersökningen och även i lagens kommentarer kring barnperspektivet. Dvs. man fastställer barns intresse på förhand och inte utifrån individuella behov och omständigheter. Författaren har jämfört resultat från tidigare forskning om barnavårdsärenden, innan barnperspektivet infördes i sociallagstiftningen. Då finns vissa skillnader; tidigare är barnen sällan fokus i utredningarna

och deras egna berättelser saknas. Petersson (2003) konstaterar i sin studie att barn och vuxna får bidra med beskrivningar av barnens situation, men barnens intressen kopplas till *deras behov snarare än deras vilja*. Det som kan ses med barnens ögon används av socialtjänsten för att ”kunna skriva fram det nödvändiga omhändertagandet inför dem som fattar besluten” (s.163).

Enligt författaren ställer välfärdsstaten en mängd krav på hur föräldrar ska vara (”sätta gränser, vara stabila och knyta an till sina barn”(s.166). Föräldrarna styrs genom socialtjänstens vårdplaner att inse sina brister och ta ansvar för att förändra sig, så de även kan ta ansvar för att bli goda föräldrar för sina barn, dvs. de tilldelas en färdigskriven klientroll. De bör skriva under på vårdplanen att de ska arbeta med sig själva för att kunna anta ett vuxet föräldraskap. Den förälder som inte vill inordna sig i en klientroll diskvalificeras, medan den som avstår från anspråket att framträda som en vuxen ses som insiktsfull och får socialtjänstens förtroende. Petersson (2003) menar att här innebär denna klientroll, för mödrar, att de öppnar sig för att ändra sig, men för fäderna innebär den färdigskrivna klientrollen ett slags berättigande att avstå från det direkta föräldraansvaret för barnen. Detta kallar författaren för reflexiv styrning, dvs. målet för styrningen blir ett medel för att uppnå densamma och de som ska styras får ansvara för sin egen reglering. Petersson (2003) konstaterar liksom Lundström och Sallnäs (2003) att det som skulle kunna uppfattas som en politisk fråga (vilka grupper i samhället blir klienter inom socialtjänsten) blir till något privat och ett strukturellt problem blir till ett individuellt. Hon menar vidare att barnperspektivet har, genom att lyfta fram *barnet som ett subjekt med egna intressen* som inte underordnas familjen, bidragit till en *ökad individualisering av familjen*. Principen om barnets bästa gör det möjligt för socialtjänsten att ingripa i den enskilda familjen. Paradoxen är att samtidigt ideologiseras den biologiska familjen som en del av ”det naturliga nätverket”, detta nätverk som inom välfärdsstaten ska sörja för individernas välfärd, men ett nätverk som barnet inte undkommer oavsett föräldrarnas brister

Diskussion

I diskussionen kommer jag att försöka besvara frågeställningarna i mitt syfte.

Hur har samhällets syn på begreppet barndom förändrats under 1900-talet?

Hur har synen på barn förändrats under 1900-talet?

Hur har FN:s barnkonvention och barnperspektivet påverkat socialt barnavårdsarbete?

Hur har samhällets syn på barn och begreppet barndom förändrats under 1900-talet?

Av litteraturen framgår att samhällets syn på barn och barndom har förändrats över tid under 1900-talet i flera avseenden. Barn betraktas som självständiga tänkande och handlande subjekt idag, som har en betydelse i sig själva som individer. Den tidigare synen på barnet framställde det som ett skyddsvärt objekt för de vuxnas fostran. Barn har även fått en annan rättslig ställning genom tillkomsten av barnrätten, som ett eget rättsområde sedan 1900-talets sista decennier. Utmärkande för barnrätten är att barnet och barnets egna legala relationer till samhället är det viktiga i en rättslig bedömning. I den tidigare äldre barnrätten behandlades barn som beroende av de vuxnas legala relationer. Den förändrade synen på barn och barndom hänger samman med framväxten av välfärdsstaten och en alltmer institutionaliserad barndom genom utbyggnad av samhällets barnomsorg och framväxten av en allmän skola för alla barn.

Hur har FN:s barnkonvention och barnperspektivet påverkat socialt barnavårdsarbete?

FN:s barnkonvention kan ses som en internationell ansträngning för att ge barn ökad status i ärenden som rör dem. Sverige har ratificerat FN:s barnkonvention, vilket innebär en ambition att dess regleringar ska finnas med i alla beslut som rör barn. Samhällsambitionen är att sätta barnets perspektiv i fokus vid utredningsarbeten där barn berörs. Begreppet barnperspektiv ska utgå från en respekt för barnets människovärde och integritet och barnet ska betraktas som expert på sin egen situation. Detta innebär också att den vuxne ska synliggöra och sträva efter att förstå barnet och när åtgärder måste vidtas ska de utgå från barnets bästa. Bedömningar om vad som är barnets bästa bör utgå från att man *talat med det berörda barnet* (SOU 1997:116 i Cederborg 2000).

Införandet av barnkonventionen i sociallagstiftningen har bidragit till att uppmärksamma barn på ett annat sätt än tidigare. Ett exempel på detta finns i socialtjänstlagen, där det som tidigare nämnts, framgår att när åtgärder rör barn ska särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver (1 kap.2§ SoL). Detta ingår i de s.k. portalparagrafen, som rör socialtjänstens mål. Konkret betyder detta, att vid alla beslut som rör barn inom social barnavård, ska hänsyn tas

till vad som är bäst för barnet i varje beslut. Detta är en stor och komplex uppgift för socialarbetaren, eftersom det inte finns klart definierat *vad som är barnets bästa* och man måste utgå från varje individuellt barn och dess behov.

Ett exempel på hur barnkonventionen påverkat socialt barnavårdsarbete är att det blivit mer vanligt att socialarbetare talar med barn som är aktuella för barnavårdsutredningar.

I Stockholms län har Länsstyrelsen granskat barnavårdsutredningar sedan 1998 och funnit att utredningarna blivit bättre. Av Länsstyrelsens tillsyn från år 2006 framgår att i 85 procent av utredningarna har barnet kommit till tals på något sätt. Skillnaden i kvalitet är betydande, mellan de utredningar där barnet kommit till tals, och där det inte gjort det. I alla avseenden är barnens behov och föräldrarnas förmåga bättre beskrivna när handläggaren haft en egen kontakt med barnet (Länsstyrelsen 2007).

Inom juridiken är *barnrätten* ett relativt nytt område (se Schiratzki 2003). Barnet och barnets egna legala relationer till samhället är det viktiga i en rättslig bedömning. Barnkonventionen har påverkat det sociala barnavårdsarbetet rent juridiskt, när det gäller att genomföra barnavårdsutredningar och vid exempelvis LVU-mål i rätten; nu lyftes barnet och dess behov fram. I ett LVU-mål har barn t.ex. rätt att ha ett eget juridiskt ombud. Men barnkonventionen har även påverkat metoder i barnavårdsarbetet, som exempelvis avser att utreda barn och deras förhållanden. Exempelvis finns särskilda forskningsbaserade metoder för att intervjua med barn, där utgångspunkten är att använda öppna frågetekniker för att få fram barnets egen berättelse, utan att styra barnet med ledande frågor (Cederborg 2000).

Reflektion

Utifrån att ha arbetat som socialarbetare i många år med både vuxna och barnfamiljer ser jag hur mycket arbetet har förändrats. Under mina första yrkesverksamma år som socialekreterare i slutet på 80-talet förekom inte diskussionen om barnperspektivet och vad som var barns bästa på min dåvarande arbetsplats(en enhet för vuxna). Att vuxna missbrukare och/eller psykiskt sjuka klienter hade barn var något som endast berördes sporadiskt eller inte alls i dessa utredningar och inget jag som socialekreterare frågade om regelmässigt. De missbrukare (oftast män) som berättade att de hade barn, hade vanligen ingen eller mycket lite kontakt med sina barn.

När jag började arbeta med barnfamiljer år 2000 var förhållningssättet helt annorlunda – detta var efter införandet av barnkonventionen i sociallagstiftningen. På min dåvarande arbetsplats genomfördes en gemensam utbildning med landstingets öppenspsykiatriska vård, som handlade just om hur vi skulle uppmärksamma och arbeta med barn till föräldrar med psykisk ohälsa. Med hjälp av utvecklingsmedel från Länsstyrelsen genomfördes även ett projekt som syftade till att förbättra arbetet med barnavårdsutredningar, utifrån att fördjupa och förtydliga barnperspektivet och att långt mer än tidigare ta hänsyn till barnets bästa i utredningarna. Arbetsplatsen genomförde också en forskningsbaserad utbildning, under ledning av docent Ann-Christine Cederborg vid Linköpings universitet, i hur man kan intervjua barn, för att få fram deras egen berättelse utan att styra dem genom att ställa ledande frågor. Sammantaget utvecklades det sociala barnavårdsarbetet på arbetsplatsen mycket under dessa år, och jag bedömer att utvecklingen är liknande på flera andra arbetsplatser. Ett exempel som jag tycker bör nämnas i detta sammanhang, där det sociala barnavårdsarbetet har tillförts ett tydligt barnperspektiv, är Socialstyrelsens projekt Barns behov i Centrum (BBIC), vilket är ett handläggnings- och dokumentationssystem för utredning, planering och uppföljning i social barnavård (Socialstyrelsen 2008). BBIC håller på att implementeras i flera svenska kommuner som valt att jobba med det och det blir spännande att se om barnavårdsarbetet kan utvecklas med ett tydligare barnperspektiv med hjälp av detta system.

Den individualiserade syn på de problem som den sociala barnavården arbetar med, vilken har funnits sen den gamla fattigvårdstiden, förefaller att kvarstå, vilket jag tycker är mycket olyckligt. Sverige har kommit långt i arbetet med att försöka skapa likvärdiga förhållanden för barnen, exempelvis genom det allmänna barnbidraget som alla har rätt till utan behovsprövning. Det är ett exempel på en strukturell insats som har en betydelse för barns välfärd. Men det återstår mycket arbete på flera olika nivåer i samhället, för att komma åt de strukturella skillnader som inte kan lösas genom individuella insatser. Detta kan inte socialtjänsten lösa ensam, utan här behövs en politisk vilja och ett samarbete mellan många olika myndigheter och instanser.

Referenslista

Cederborg, A-C. (2000). *Barnintervjuer - vägledning vid utredningsarbete*. Liber AB. Stockholm.

Lindgren, A. (2003) *Att ha fokus på barns aktivitet. Hur förskolebarndomen blev norm i välfärdsstaten* i Sandin, B. o. Halldén, G. (2003) *Barnets Bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm

Lundström, T. *Om kommunernas sociala barnavård*. I Szebehely, M.(red.) *Välfärd, vård och omsorg*. (SOU 2000:38) Stockholm: Fritzes.

Lundström , T & Sallnäs, M. (2003) *Klass, kön och etnicitet i den sociala barnavården. Socialvetenskaplig tidskrift, 10, 2-3 (s.193-213).*

Lundström T. och Wiklund, S. (2000) *Att växa upp i familjer med långvarigt försörjningsstöd*, Socialtjänstförvaltningen, FoU-enheten Stockholm, rapport 2000:3.
AWJ Kunskapsföretaget AB.

Lundström,T.(2005) *Risk individualisering och social barnavård, Socionomen nr 6, del 2, s.5-14.*

Länsstyrelsen i Stockholms Län (2007). *Kommunernas och Länsstyrelsens granskning av barnavårdsutredningar 2006*.

Norström,C., Thunved, A. (2004). *Nya sociallagarna, med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004*. Norstedts Juridik AB. Stockholm.

Näsman, E. (2004) i Olsen, L.(2004) *Barn, barndom och barns rätt i Barns makt* (2004) Mölnlycke

Petersson, G. (2003) *Med hänsyn till barnets vilja? Socialtjänstlagens barnperspektiv och den nya välfärdsstatens villkor* i Sandin, B. o. Halldén, G. (2003) *Barnets Bästa - en antologi om*

barndomens innebörder och välfärdens organisering. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

Qvortrup, J (2005) The little "s" and the prospects for generational childhood studies. Children's Welfare (COST A19): Researching childhood and welfare: Perspectives and challenges, Key note session. *International Conference CHILDHOODS June 29-July 3, 2005*, Oslo.

Regeringens proposition 1996/97:124, *Ändring i socialtjänstlagen*.

Regeringens proposition 2002/03:53, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Sandin, B. o. Halldén, G. (2003) *Välfärdsstatens omvandling och en ny barndom i Barnets Bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm

Socialstyrelsen (2008) *Social barnavård i förändring. Slutrapport från BBIC-projektet*. Edita Västra Aros AB, Västerås.

Schiratski, J. (2003) *Barnkonventionen och barnets bästa - globalisering med reservation i Sandin, B. o. Halldén, G. (2003) Barnets Bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm

Sjöberg, M. (2003) *Att fostra ett skolbarn. Den nya skolan och barndomens förändring 1950-1970 i Sandin, B. o. Halldén, G. (2003) Barnets Bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm

Wiklund, S. (2006) *Den kommunala barnavården, om anmälningar, organisation och utfall*. Institutionen för socialt arbete. Stockholm.

Internetreferens: www.ellenkeysallskapet.se (080507).